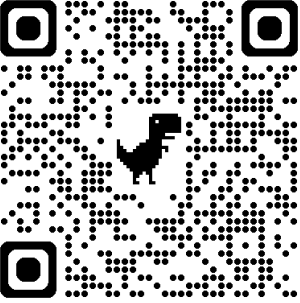

ОГЛЯД
судової практики
Касаційного господарського суду
у складі Верховного Суду
у спорах із банками під час воєнного стану
(актуальна судова практика станом на
05.03.2025)

Щодо повноваження банків у розумінні п. 15 постанови Правління Національного банку України "Про роботу банківської системи в період воєнного стану" від 24.02.2022 № 18

Реквізити рішення	Висновок
Постанова КГС ВС від 21.01.2025 у справі № 910/2693/24, з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням https://reyestr.court.gov.ua/Review/124659706 # 	В силу положень частини сьомої статті 11 Закону "Про валюту і валютні операції" саме Банки як уповноважені установи (агенти валютного нагляду) під час проведення ними валютних операцій здійснюють безпосередній нагляд за виконанням вимог валютного законодавства резидентами (крім інших уповноважених установ) та нерезидентами, що здійснюють валютні операції через ці уповноважені установи. Підставою для припинення застосування до такої юридичної особи норм пункту 15 постанови НБУ № 18 є спростування факту, що кінцевий бенефіціарний власник клієнта залишається резидентом РФ. Встановлення кінцевого бенефіціарного власника клієнта Банки здійснюють відповідно до додатку 4 до Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 19.05.2020 № 65 (далі - Положення № 65). Згідно з пунктами 4 і 5 додатка 4 до Положення № 65 банк під час встановлення кінцевого бенефіціарного власника клієнта не

повинен покладатися виключно на ЄДР, крім випадків, прямо визначених цим положенням. Вимоги щодо встановлення кінцевого бенефіціарного власника банк виконує з використанням ризик-орієнтованого підходу, ураховуючи виявлені критерії ризиків. Водночас обсяг дій банку зі збору необхідної інформації та глибина аналізу отриманої інформації мають бути пропорційні виявленим ризикам, зокрема складності структури власності юридичної особи. У будь-якому разі банк має вжити заходів, достатніх для того, щоб бути впевненим, що він знає, хто є кінцевим бенефіціарним власником (або що кінцевий бенефіціарний власник відсутній), та для отримання розуміння права власності (контролю) та структури власності.

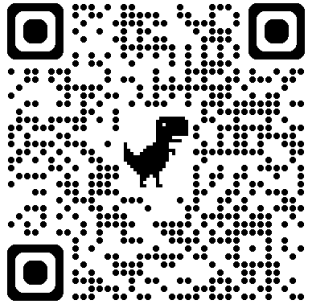
В силу вимог пункту 53 частини першої статті 1, статті 7 Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення" та пункту 49 Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, затвердженого постановою Правління НБУ від 19.05.2020 № 65, Банк, як суб'єкт первинного фінансового моніторингу із застосуванням ризик-орієнтовного підходу, для встановлення та верифікації особи кінцевого бенефіціарного власника має право використовувати дані, що містяться в офіційних документах, офіційних та/або інших відкритих джерелах, зокрема в іноземних державних

реєстрах, подібних до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань. Банк також може використовувати інформацію, отриману від клієнта, уживаючи необхідних заходів із перевірки отриманої інформації за допомогою інших джерел (пункт 3 додатку 4 до цього Положення).

Банки як агенти валютного нагляду у виконанні приписів пункту 15 постанови НБУ № 18 щодо здійснення платіжних операцій за поточним рахунком клієнта самостійно приймають рішення, як щодо наявності / відсутності підстав для зупинення видаткових операцій за рахунками юридичних осіб кінцевими бенефіціарними власниками яких є резиденти РФ/РБ, так і рішення щодо наявності / відсутності підстав для поновлення прийняття документів таких юридичних осіб і здійснення операцій за їх рахунками у разі зміни обставин, які в силу положень пункту 15 постанови НБУ № 18 стали підставою для обмеження.

Щодо застосування постанови Правління Національного банку України "Про роботу банківської системи в період воєнного стану" від 24.02.2022 № 18

Реквізити рішення	Висновок
Постанова КГС ВС від 21.01.2025 у справі № 910/2693/24, з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням https://reyestr.court.gov.ua/Review/124659706 # 	Регламентация здійснення валютних операцій суб'єктами валютних операцій і уповноваженими установами є компетенцією НБУ, а тому Банк не має права вчиняти для клієнта валютні операції, якщо це суперечить вимогам чинного законодавства. Згідно з пунктом 15 постанови НБУ № 18 (в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), зупинено здійснення обслуговуючими банками видаткових операцій за рахунками резидентів російської федерації/республіки білорусь, за рахунками юридичних осіб (крім банків), кінцевими бенефіціарними власниками яких є резиденти російської федерації/республіки білорусь, за винятком здійснення на території України: 1) переказу коштів з таких рахунків на спеціальний рахунок Національного банку України для збору коштів на підтримку Збройних Сил України та/або на рахунки Кабінету Міністрів України, міністерств та інших державних органів України; 2) соціальних виплат, виплат заробітної плати, оплати комунальних послуг, сплати податків, зборів та інших

обов'язкових платежів;

3) видаткових операцій з таких рахунків фізичних осіб - резидентів російської федерації та республіки білорусь, що містяться в переліках Служби безпеки України та/або державних органів України, попередньо погоджених Службою безпеки України, щодо можливості здійснення банками таких операцій;

4) продажу безготівкової іноземної валюти, крім російських рублів та білоруських рублів;

5) сплати банку комісій та інших платежів за здійснення банком операцій з надання банківських та інших фінансових послуг, а також з метою виконання власних зобов'язань за кредитними договорами (уключаючи проценти) перед банками;

6) переказу коштів на інші власні поточні рахунки таких осіб, відкриті в банках на території України (крім коштів у російських рублях/білоруських рублях);

7) страхових виплат шляхом оплати закладам охорони здоров'я вартості медико-санітарної, іншої допомоги, що була надана застрахованій особі такими закладами, у зв'язку із настанням страхового випадку за договорами добровільного страхування;

8) страхового відшкодування шкоди життю, здоров'ю, майну потерпілих, заподіяної внаслідок настання страхового випадку за

договорами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів;

9) сплати внесків до централізованих страхових резервних фондів Моторного (транспортного) страхового бюро України відповідно до Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»;

10) виплати доходів, сум погашення грошовими коштами за випусками власних цінних паперів, оплати послуг депозитарних установ за здійснення такої виплати/погашення;

11) страхових платежів за договорами обов'язкового та добровільного страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, а також добровільного страхування від нещасних випадків (на транспорті) та наземного транспорту на користь страховиків щодо транспортних засобів, переданих у фінансовий лізинг до 23 лютого 2022 року (включно);

12) видаткових операцій з таких рахунків фізичних осіб - резидентів російської федерації/республіки білорусь, які є клієнтами банків України, у межах укладених договорів щодо реалізації зарплатних проєктів з військовими частинами Збройних Сил України та Національної гвардії України без

окремого погодження зі Службою безпеки України.

Отже, НБУ має право обмежувати валютні операції в межах території України, в тому числі забороняти зараховувати на рахунок клієнта-отримувача коштів в іноземній валюті, що надійшли від нерезидента-контрагента, у разі необхідності забезпечення національної безпеки, запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, виконання взятих Україною зобов'язань за міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також випадків запровадження Національним банком України відповідно до цього Закону заходів захисту.

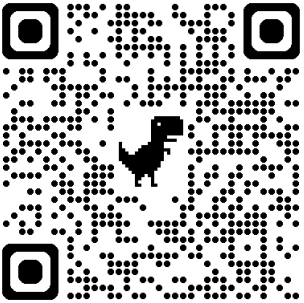
Разом з тим Банк з метою здійснення валютного нагляду за операцією клієнта з переказу коштів в іноземній валюті зобов'язаний виконувати нормативно-правові акти з питань здійснення операцій з валютними цінностями з юридичними особами-нерезидентами, і клієнт не має права вимагати виконання умов договору, якщо це суперечить вимогам чинного законодавства.

Постанова НБУ № 18 є нормативно-правовим актом, який установлює особливості щодо здійснення операцій з валютними цінностями в період запровадження воєнного

	стану та впроваджує обмеження (припинення здійснення валютних операцій з резидентами країни - агресора та її союзника, крім випадків, передбачених цією постановою), які банки та їх клієнти мають дотримуватися під час проведення відповідних операцій.
--	---

Щодо недоведення наявності у кінцевого бенефіціарного власника товариства резиденства іншої держави для скасування обмежень, передбачених п. 15 постанови Правління Національного банку України "Про роботу банківської системи в період воєнного стану" від 24.02.2022 № 18

Реквізити рішення	Висновок
Постанова КГС ВС від 21.01.2025 у справі № 910/2693/24, з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням https://reyestr.court.gov.ua/Review/124659706# 	Національний Банк України за результатами розгляду листів Незалежної асоціації банків України щодо використання підходів у застосуванні положень постанови НБУ № 18 у листах від 10.03.2022 № 8581-10/03, від 06.04.2022 № 40-0007/26133, від 12.04.2022 № 25-0005/27149, від 28.07.2022 № 25-0005/51753 та від 01.11.2023 № 25-0005/80700 у межах своїх повноважень надав Банкам, як агентам валютного нагляду рекомендації у виконанні приписів пункту 15 цієї постанови, копії яких наявні у матеріалах справи, зокрема: - у листі від 12.04.2022 р. N 25-0005/27149 Національний банк України роз'яснив, що: "... резидентність осіб для цілей застосування норм Постанови № 18 визначається відповідно до вимог Закону України "Про валюту і валютні операції" та Положення про здійснення операцій із валютними цінностями, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 02.01.2019 № 2; - у листі від 06.04.2022 № 40-0007/26133 надав роз'яснення

такого змісту: "... статус фізичної особи-резидента або нерезидента визначається Національним банком України виходячи із норм законодавства України стосовно нашої держави. Віднесення фізичних осіб до резидентів або нерезидентів інших країн, у тому числі до Російської Федерації або Республіки Білорусь законодавство України не визначає. Наразі усі валютні операції здійснюються з урахуванням вимог Постанови НБУ № 18. Достатньою підставою для визначення особи резидентом/нерезидентом України є визначення постійного місця її проживання. Тобто, якщо фізична особа, яка має, зокрема громадянство Російської Федерації / Республіки Білорусь, постійно проживає на території України на підставі офіційних документів, виданих відповідними уповноваженими державними органами України, така особа у розумінні Закону України "Про валюту і валютні операції" та Положення № 2 вважатиметься резидентом України. І навпаки, іноземці та особи без громадянства, які тимчасово проживають в Україні та отримали посвідку на тимчасове проживання, у розумінні Закону про валюту та Положення про здійснення операцій із валютними цінностями, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 02.01.2019 № 2 є нерезидентами";

- у листі від 10.03.2022 № 8581-10/03 Національний банк України зазначив, що: "...надання клієнтами-резидентами РФ/РБ до банку під час дії воєнного стану інших документів,

ніж ті, які були надані до банку до набрання чинності Постановою № 18 та стосуються його резидентності, можуть бути спробою обходу заборон, визначених у Постанові № 18";

- у листі від 01.11.2023 № 25-0005/80700 Національний банк України (у вирішенні питання щодо визначення резидентності кінцевого бенефіціарного власника у раз наявності в нього подвійного громадянства надав роз'яснення такого змісту: "... відповідно до пункту 1 додатка 4 до Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 19.05.2020 № 65 (Положення № 65), банк зобов'язаний під час здійснення належної перевірки клієнта установити кінцевого бенефіціарного власника клієнта або факт його (їх) відсутності, у тому числі отримати структуру власності юридичної особи з метою її розуміння; установити дані, що дають змогу встановити кінцевого бенефіціарного власника [прізвище, власне ім'я та (за наявності) по батькові, країну громадянства та постійного місця проживання, дату народження, характер і міру (рівень, ступінь, частку) бенефіціарного володіння (вигоди, інтересу, впливу)]; ужити заходів з верифікації особи кінцевого бенефіціарного власника. Згідно з пунктом 3 Додатка 4 до Положення № 65 Банк для встановлення та верифікації особи кінцевого бенефіціарного власника має право використовувати дані, що містяться в офіційних документах, офіційних та/або інших відкритих джерелах, зокрема в

іноземних державних реєстрах, подібних до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань. Банк також може використовувати інформацію, отриману від клієнта, уживаючи необхідних заходів із перевірки отриманої інформації за допомогою інших джерел. В силу положень статті 15 Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення", якщо банк під час здійснення належної перевірки клієнта юридичної особи не має можливості встановити дані, що дають змогу встановити кінцевого бенефіціарного власника, зокрема місце постійного його проживання, Банк зобов'язаний відмовитися від встановлення (підтримання) ділових відносин з цим клієнтом. Резидентність фізичної особи не визначається за наявністю бізнес-інтересів у тій чи іншій країні, єдиною підставою для визначення належності кінцевого бенефіціарного власника до резидентства РФ/РБ згідно із Законом України "Про валюту і валютні операції" та Положенням про здійснення операцій із валютними цінностями, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 02.01.2019 № 2 є наявність інформації про постійне місце проживання в цих країнах, що підтверджується відповідними документами. Рекомендуємо Банкам користуватися наявними в Законі України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів,

одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення" інструментами для встановлення інформації про кінцевого бенефіціарного власника, місце його постійного проживання, зокрема: витребувати інформацію / документи в клієнта, необхідну для здійснення належної перевірки; використовувати дані, що містяться в офіційних документах, офіційних та/або інших джерелах; звертатися із запитом до державних органів, державних реєстраторів.

Надавши оцінку наявним у матеріалах справи доказам - даним, що містяться в офіційних документах, офіційних та інших відкритих джерелах та за наявної в них інформації, що кінцевий бенефіціарний власник Товариства є громадянином РФ у тому числі і за відсутності в матеріалах справи заяви останнього про вихід із громадянства РФ, на території якої дозволено подвійне громадянство, суди і дійшли висновку, що означена особа є резидентом РФ.

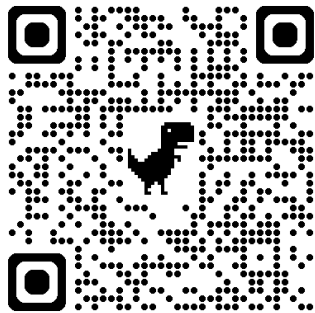
Водночас наявність у кінцевого бенефіціарного власника Товариства (громадянина РФ) паспорта Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії (дата видачі 20.10.2023), за відсутності належних та допустимих доказів на підтвердження обставин щодо постійного місця проживання означеної особи у Великій Британії / наявності у цієї особи більш тісних особистих чи економічних зв'язків

(центру життєвих інтересів) у цій країні / беззаперечного факту постійного (безперервного) проживання цієї особи протягом періодів податкового року, не спростовує обґрунтованих висновків судів про те, що вказана особа є резидентом РФ, а тому заборони/обмеження, встановлені пунктом 15 постанови Правління НБУ № 18 поширюються на позивача.

Отже, суди першої та апеляційної інстанцій дійшли обґрунтованого висновку, що позивач не довів в контексті положень пункту 15 постанови НБУ № 18 наявність у кінцевого бенефіціарного власника наявність резиденства іншої держави (Великої Британії).

Щодо тлумачення п. 18 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України

Реквізити рішення	Висновок
Постанова КГС ВС від 12.06.2024 у справі № 910/10901/23, з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням https://reyestr.court.gov.ua/Review/119840755 # 	Законом України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період воєнного стану" від 15.03.2022 №2120-ІХ, серед іншого, внесено зміни до розділу Прикінцеві та перехідні положення ЦК та доповнено його пунктом 18 наступного змісту: "У період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування у разі прострочення позичальником виконання грошового зобов'язання за договором, відповідно до якого позичальнику було надано кредит (позику) банком або іншим кредитором (позикодавцем), позичальник звільняється від відповідальності, визначеної статтею 625 цього Кодексу, а також від обов'язку сплати на користь кредитора (позикодавця) неустойки (штрафу, пені) за таке прострочення. Установити, що неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена відповідними договорами, нараховані включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за такими договорами, підлягають списанню кредитором (позикодавцем)". Відносинам, які виникають при обігу цінних паперів, зокрема, облігацій, притаманні властивості правовідносин позики, а

саме: 1) передача однією стороною (власником (першим власником) облігацій) іншій стороні (емітенту) грошових коштів; 2) обов'язок сторони, яка одержала грошові кошти (емітента) повернути стороні, яка надала такі грошові кошти (власникові (першому власникові) облігацій) таку ж суму грошових коштів (вартість облігацій) та сплатити дохід за такими облігаціями.

Тлумачення пункту 18 Прикінцевих та перехідних положень ЦК свідчить, що законодавець передбачив особливості у регулюванні наслідків прострочення виконання (невиконання, часткового виконання) певних грошових зобов'язань. Така особливість проявляється:

у періоді існування особливих правових наслідків. Таким є період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування;

в договорах, на які поширюються специфічні правові наслідки. Такими є договір позики, кредитний договір, і в тому числі договір про споживчий кредит, тобто договори, відповідно до яких позичальнику було надано кредит (позику) банком або іншим кредитодавцем (позикодавцем);

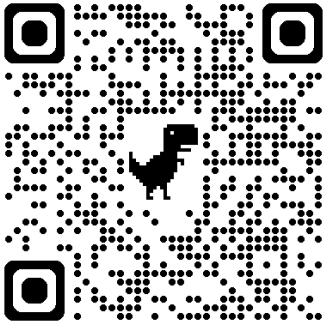
у встановленні спеціальних правових наслідків прострочення виконання (невиконання, часткового

виконання). Такі наслідки полягають в тому, що позичальник звільняється від відповідальності, визначеної частиною 2 статті 625 ЦК, а також від обов'язку сплати на користь кредитодавця (позикодавця) неустойки (штрафу, пені) за таке прострочення. У разі якщо неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена відповідними договорами, нараховані включно з 24.02.2022 за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за такими договорами, підлягають списанню кредитодавцем (позикодавцем).

Тобто в період існування особливих правових наслідків - протягом дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування, до позичальника застосовуються особливі наслідки - звільнення від відповідальності, визначеної статтею 625 цього Кодексу.

Щодо обставин, які не є підставою для зміни кредитного договору за рішенням суду

Реквізити рішення	Висновок
Постанова КГС ВС від 14.06.2023 у справі № 910/8232/22 , з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111739215# 	Згідно з частиною першою статті 652 ЦК України у разі істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору, договір може бути змінений або розірваний за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання. Зміна обставин є істотною, якщо вони змінилися настільки, що, якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його на інших умовах. Згідно з частиною другою статті 652 ЦК України якщо сторони не досягли згоди щодо приведення договору у відповідність з обставинами, які істотно змінились, або щодо його розірвання, договір може бути розірваний, а з підстав, встановлених частиною четвертою цієї статті, - змінений за рішенням суду на вимогу заінтересованої сторони за наявності одночасно таких умов: 1) в момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане; 2) зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості та обачності, які від неї вимагалися; 3) виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору; 4) із суті

договору або звичаїв ділового обороту не впливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона.

Зміна договору у зв'язку з істотною зміною обставин допускається за рішенням суду у виняткових випадках, коли розірвання договору суперечить суспільним інтересам або потягне для сторін шкоду, яка значно перевищує затрати, необхідні для виконання договору на умовах, змінених судом (частина четверта статті 652 ЦК України).

У разі здійснення підприємницької діяльності особа має усвідомлювати, що така господарська діяльність здійснюється нею на власний ризик, особа має здійснювати власний комерційний розрахунок щодо наслідків здійснення відповідних дій, самотійно розраховувати ризики настання несприятливих наслідків в результаті тих чи інших її дій та самотійно приймати рішення про вчинення (чи утриматись від) таких дій.

Відсутність прибутку та невиконання контрагентами позивача своїх грошових зобов'язань перед ним, так і інфляційні процеси становлять один із можливих ризиків підприємницької діяльності і не є незвичайною і не прогнозованою обставиною в умовах ринкової економіки, а відтак позивач мав врахувати ймовірне настання таких обставин при укладенні кредитного договору, в тому числі при виборі валюти кредитування.

До того ж запропоновані позивачем у прохальній частині позовної заяви зміни до кредитного договору полягають у

відтермінуванні кінцевої дати погашення заборгованості за кредитним договором та скасування можливості застосування заходів відповідальності позичальника фактично на невизначений строк, що суперечитиме загальним принципам господарювання в Україні, визначених в статті 6 ГК України. Зокрема таких як забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання; свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом; вільний рух капіталів, товарів та послуг на території України; добросовісної конкуренції у підприємництві; заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини.

Верховний Суд, враховуючи суть підприємництва та принципи підприємницької діяльності, що будується, зокрема на засадах власного комерційного ризику, вважає, що посилення на суттєві зміни ведення господарської діяльності, інфляційні процеси та інші наслідки введення на території України воєнного стану не свідчать про одночасну наявність умов, за яких згідно з статтею 652 ЦК України, укладений між сторонами договір може бути змінений за рішенням суду у запропонованій позивачем редакції додаткової угоди.

